

IRENA PETRAUSKIENĖ (1927 02 02–2014 12 26)*Alma Braziūnienė*

Vilniaus universiteto Knygotyros ir
dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: alma.braziuniene@kf.vu.lt

Atsisveikinome su Lietuvos kultūros istorike Irena Petrauskiene. Ji buvo knygos žmogus, knygotyrininkė tiesiogine to žodžio prasme. Lietuvos knygos istorija buvo svarbiausias jos mokslinių tyrimų objektas, o rūpestis dėl knygų lydėjo visą sąmoningą gyvenimą, pradedant dešimtmečiais, praleistais Vilniaus universiteto bibliotekoje, baigiant Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvės tyrimais.

Gimė 1927 metų vasario 2 dieną Kudrašiuose, Gelvonų valsčiuje, dabartiniame Ukmergės rajone. Tėvų sodyba buvo apsupta miškų (tėvas buvo girininkas), tad į Keižonių pradžios mokyklą tekdavo klampoti du kilometrus pelkėtu taku. Buvo labai gabi: pradžios mokyklą baigė per dvejus metus. Mokėsi Gelvonų pagrindinėje mokykloje, paskui Antano Smetonos gimnazijoje Ukmergėje. Prasidėjo pirmoji sovietų okupacija, karas, 1944-aisiais į Vakarų emigravo tėvas. Buvo sunku, bet gimnaziją, jau pervadintą Ukmergės vidurine mokykla, baigė aukso medaliu. Nuo mokyklos laikų patiko literatūra, troško studijuoti Vilniaus universitete. Čia, Istorijos-filologijos fakultete, 1951-aisiais baigė lietuvių kalbos ir literatūros studijas ir gavo paskyrimą mokytojauti Palangoje, bet mokykloje ištvėrė tik trejus metus – mokytojos darbas netraukė.

1954 metų liepos 1 dieną pradėjo dirbti Vilniaus universiteto bibliotekos Komplektavimo skyriaus vyresniąja bibliotekininke. Darbas patiko: nepertraukiamas naujos informacijos srautas, kasdien naujos knygos. Bibliotekai tada vadovavo Levas Vladimirovas. Jam jautė ypatingą pagarbą: „Knygą jisai mylėjo visa širdimi. Ir už šitą jį reikia gerbti. Man jis buvo labai geras“, – yra pasakojusi. Kaip tik I. Petrauskienei kartu su dar keliais bibliotekos darbuotojais L. Vladimirovas 1956–1959 metais buvo pavedęs atrinkti senąsias Vilniaus universiteto bibliotekos knygas Kijeve, Charkove, tuomečiame Leningrade: ji mokėjo lotynų ir kitų užsienio

kalbų, išmanė senąją knygą. Taip tapo beprecedentės akcijos susigrąžinti Vilniaus universiteto bibliotekos knygų paveldą dalyve (į Vilnių pargabenta apie 18 tūkst. senųjų leidinių).

1962 metais, atsiradus laisvai vietai, perėjo dirbti į Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių ir rankraščių skyrių – senoji knyga traukė moksliniams tyrimams atsiveriančiomis galimybėmis. 1967–1968 metais vadovavo naujai įkurtam Rankraščių skyriui, daug prisidėjo formuojant ir tvarkant rankraščių fondus.

Dirbdama Vilniaus universiteto bibliotekoje I. Petrauskienė pradėjo spaudoje skelbti informacinio ir platesnio pobūdžio straipsnius apie mažai žinomus Lietuvos kultūros istorijos faktus ir iškilias asmenybes (Jurgį Pabrėžą, Michalą Baliński, Stanislovą Bonifacą Jundzilą, Jeaną Emanuelį Gilibert'ą ir kt.). Vilniaus universiteto bibliotekos 400 metų sukakčiai skirtame straipsnių rinkinyje *Kultūrų kryžkelėje* (1970) publikavo išsamų straipsnį apie Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyną. Parengė ciklą laidų „Iš lietuvių literatūros ir kultūros istorijos“ Lietuvos televizijai (1966–1967). Su I. Petrauskienės vardu siejama Vilniaus universiteto bibliotekos leidybinio darbo pradžia. Ji buvo viena iš *Bibliotekos metraščio* (pirmas tomas išleistas 1958, antras – 1961, trečias – 1973 metais, bet sovietinės cenzūros uždraustas platinti) iniciatorių ir vykdytojų (leidinio redaktorių kolegijos narė). Rengė parodas ir publikavo jų katalogus.

Dirbant su senaisiais spaudiniais ir rankraščiais brendo pasiryžimas atidžiau tyrinėti Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvės (1575–1773) istoriją. Nuo 1965 metų tam atsidėta specialiau: pradėta rašyti disertacija. Šiuos tyrimus itin skatino disertacijos mokslinis vadovas L. Vladimirovas. Disertacija apginta 1974 metais.

Nuo 1972 metų I. Petrauskienė atsidėjo vien moksliniam darbui – perėjo dirbti į tuometį Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos institutą, čia dirbo iki 1986 metų. Toliau tęsė Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvės tyrimus (jie paskelbti 1976 metais išspausdintoje monografijoje), kartu su Kastute Čepiene rengė šios spaustuvės leidinių bibliografiją (publikuota 1979 m.), nagrinėjo Vilniaus mokslo bičiulių draugijos veiklą, Vilniaus muziejus, rašė straipsnius Lietuvos kultūros paminklų sąvadui, toliau tyrė Lietuvos spaudos istoriją, Vilniaus universiteto istorijos šaltinius, buvo viena iš *Vilniaus universiteto istorijos, 1579–1803* (t. 1, 1976) autorių. Publikacijos skelbtos „Knygotyroje“, „Lietuvos istorijos metraštyje“, „Pergalėje“, „Literatūroje ir mene“ ir kitur, taip pat Lenkijos ir Rusijos mokslinėje periodikoje, pranešimai skaityti respublikinėse ir sąjunginėse mokslinėse konferencijose.

Lietuvos knygotyrai itin svarbūs trys I. Petrauskienės veikalai, visi skirti Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvės istorijai: monografija *Vilniaus akademijos spaustuvė, 1575–1773* (Vilnius, 1976), *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai, 1576–1805: bibliografija* (Vilnius, 1979, kartu su K. Čepiene) ir *Vilniaus akademijos spaustuvės*

šaltiniai, XVI–XIX a. (Vilnius, 1992). Visi trys – fundamentiniai darbai. Nors nuo jų pasirodymo praėjo keli dešimtmečiai, aktualią paskirtį jie tebeatlieka ir šiandien. Kelia nuostabą, kad sovietinės cenzūros sąlygomis pirmieji du apskritai išvydo šviesą. Juk pati mokslinio tyrimo tema – jėzuitų spaustuvės istorija – buvo itin neparanki sovietinei mokslo konjunktūrai. Gal čia kaip tam tikri saugikliai bus suveikę ir L. Vladimirovo vardas, ir naiviai formalios Vilniaus akademijos ir tuometės Lietuvos TSR mokslų akademijos pavadinimų sutaptys (apie tai yra pasakojusi pati I. Petrauskienė), ir rengimasis 1979 metais plačiai minėti Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejų.

Monografija apie Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvę pagrįsta autorės atskleistais naujais istoriniais šaltiniais ir skaitytojui piešia išsamų kelių šimtmečių didžiausios ir ilgiausiai LDK veikusios spaustuvės funkcionavimo vaizdą: kokios buvo spaustuvės patalpos ir inventoriūs, kaip buvo organizuojamas jos darbas, kokios privilegijos, direktyvos ir potvarkiai darė tam įtaką, kas buvo prefektai, socijai, spaustuvininkai, kokie buvo finansavimo šaltiniai, santykiai su kitomis spaustuvėmis ir kt. Ir, žinoma, autorė kruopščiai išnagrinėjo spaustuvės produkciją, pateikdama išleistų 3270 leidinių teminių, žanrinių, kalbinių ir poligrafinių meninių jų vaizdą. Tą vaizdą dar parodyškino *Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniuose, XVI–XIX a.* (1992) publikuoti 202 autentiški spaustuvės veiklos dokumentai lotynų, lenkų, italų kalbomis, dauguma jų skelbti pirmą kartą, visi su vertimais į lietuvių kalbą (daugiausia I. Petrauskienės bičiulių Onos Matusevičiūtės, Onos Slavėnaitės, Eugenijos Ulčinaitės ir kt. vertimai). Likimo dovana rengiant Vilniaus akademijos spaustuvės leidinių bibliografiją buvo I. Petrauskienės bendražygė ir bendraautorė, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Retų spaudinių skyriaus vedėja K. Čepienė – pavydėtino darbštumo, pareiškimo ir kompetencijos žmogus. Per nepaprastai trumpą laiką parengta 3265 pozicijų bibliografija buvo tikra dovana Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejui.

Be I. Petrauskienės Vilniaus jėzuitų akademijos ir ypač jos spaustuvės istorijos tyrimų dabar neįsivaizduojami tolesni Lietuvos jėzuitų veiklos, LDK spaudos istorijos tyrimai ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje, ypač Lenkijoje. *Vilniaus akademijos spaustuvės leidinių bibliografija* jau seniai yra tapusi bibliografinė retenybė.

I. Petrauskienė visada jautėsi Lietuvos knygotyrintinkų būrio narė. Ji energingai buvo įsitraukusi į *Knygotyros* enciklopedinio žodyno (1997) rengimą, buvo viena iš produktyviausių 2004 metais išleistos kompaktinės plokštelės „Lietuvos knygos veikėjai“ autorių, yra parašiusi daug straipsnių įvairiems kitiems enciklopediniams leidiniams. Laikė save knygos ir bibliotekų žmogumi. Kaskart užsukusi į Retų spaudinių ar Rankraščių skyrių (ir Vilniaus universiteto bibliotekoje, ir dabartinėje Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių), čia jautėsi sava. Ją domino skyriaus darbai, naujai gautos knygos, planuojami leidiniai ir kt. Buvo ir išlikęs atmintyje kaip kuklaus, tylaus, darbštaus žmogaus ir tikros mokslininkės pavyzdys.